

MITJA HAFNER FINK

MEDETNIČNI ODNOSI V SLOVENSKEM ETNIČNEM PROSTORU

Metodološka izhodišča, podatki, vzorec, indeksi

1.

Raziskovanje medetničnih odnosov lahko vedno označimo kot primerjalno raziskovanje - tudi takrat, ko raziskovanje ne sega preko državnih meja. Seveda to lahko storimo le takrat, ko presežemo tradicionalno pojmovanje sociološkega primerjalnega raziskovanja, v okviru katerega se kot enote primerjave praviloma pojavljajo teritorialne enote (predvsem države). V okviru raziskovanja medetničnih odnosov, ki je prostorsko in institucionalno omejeno z državno mejo in pogosto poteka prav na področju ob tej meji, postane kategorija narod ključna primerjalna kategorija. Raziskava *Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Lendava/Lendva* je prav takšna raziskava. Pri tem gre seveda za primerjavo dveh skupin, ki nista v enakem položaju: Slovenci kot večina, Madžari kot manjšina. Podobno velja za raziskavo na drugi strani meje - *Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Szentgotthard/Monošter*, kjer se pojavljajo Slovenci kot manjšina, Madžari pa kot večina.¹ Primerjava torej poteka med dvema skupinama, ki imata različen status in ki hkrati koeksistirata na istem teritoriju in v medsebojni prepletenosti oblikujeta določeno družbeno strukturo.

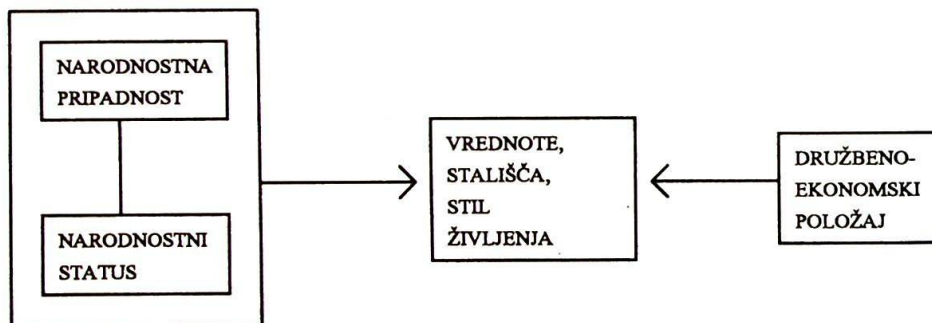
Raziskovalni problem postane bolj zapleten, ko se raziskovanje medetničnih odnosov razširi in prestopi državne meje. Tako je tudi v našem primeru: s projektom o medetničnih odnosih v slovenskem etničnem prostoru je bila pozornost raziskovalcev usmerjena na odnose med Madžari in Slovenci tako v Sloveniji (Lendava) kot na Madžarskem (Monošter). S tem je primerjalna analiza dobila nove razsežnosti: ne gre le za primerjave med etničnimi skupinama, ampak tudi za meddržavne primerjave. Ob tem pa se postavi vprašanje, ali je pri tej razširitvi še vedno bistvena primerjava med dvema narodnostnima skupinama (med Madžari in Slovenci) ne glede na to, na kateri strani meje se nahajata, ali pa je morda bolj smotno primerjati narodnostne skupine glede na njihov status večine oz. manjšine. Rečemo lahko, da so smiselne in pomembne primerjave skozi vse tri dimenzije: etnična, statusna, državna. V pričujoči

¹ Obe raziskavi sta rezultat operacionalizacije v okviru istega projekta: *Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru*. Tako je bil za zbiranje podatkov na obeh straneh meje uporabljen identični inštrument (anketni vprašalnik), seveda s prilagoditvami, ki so povezane z zamenjavo vlog manjšinskega oz. večinskega naroda.

raziskavi se torej tematizirajo tudi tiste dimenzije, ki v običajnih meddržavnih primerjalnih raziskavah ostajajo zakrite ali utesnjene v okvire meja (nacionalnih) držav. Tukaj, poleg kategorije "narod", mislimo tudi na kategoriji "kultura" in "družba". Te kategorije pa se ne ujemajo vedno z državnim institucionalnim okvirom (več o tem Scheuch, 1989), kar nedvomno velja tudi za raziskavo o medetničnih odnosih na obeh straneh slovensko-madžarske meje. Tako po eni strani lahko za kategoriji "narod" in "kultura" rečemo, da sta "naddržavni": Madžari in Slovenci se pojavljajo na obeh straneh meje. Po drugi strani pa, kadar govorimo o (družbeni) strukturi odnosov na narodnostno mešanih področjih ob slovensko-madžarski meji, le-te ne moremo enačiti z družbeno strukturo v Sloveniji ali na Madžarskem na sploh. Na narodnostno mešanem ozemlju se namreč kot posebnost družbene strukture pojavljajo odnosi med vlogo (statusom) narodnostne večine in vlogo (statusom) manjšine.

Primerjava med Slovenci in Madžari lahko poteka tako na dimenziji "narod" kot na dimenziji "status" (večina-manjšina). Ugotovljene razlike glede vrednot, stališč, stila življenja ipd. med Slovenci in Madžari lahko ob vsem drugem (npr. socialno-ekonomski položaj) pripišemo tako razlikovanju na dimenziji "narod" kot na dimenziji "večina-manjšina". V bistvu gre torej za delovanje dveh spremenljivk: "narodnostna pripadnost" in "narodnostni status". Če poteka (analiza) primerjava znotraj ene države (npr. samo v Lendavi - Slovenija), se obe spremenljivki prekrivata (Slovenci - večina, Madžari - manjšina) in je torej razlikovanje obeh spremenljivk oz. pojasnitev, ki postavlja eno spremenljivko kot dominantno (bistveno) lahko le stvar interpretacije (slika 1).

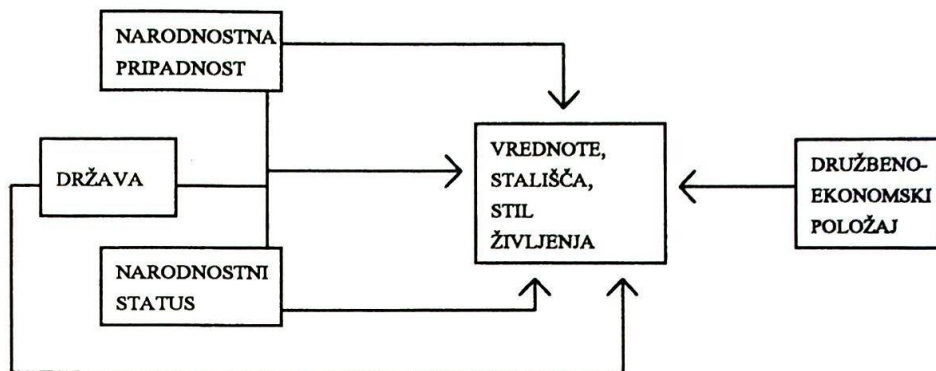
Slika 1: Model pojasnjevanja razlik na narodnostno mešanem področju znotraj ene države

Če poteka analiza na nivoju primerjave med Lendavo (Slovenija) in Monoštrum (Madžarska) pa se spremenljivki "narodnostna pripadnost" in "narodnostni status" ne prekrivata več (Slovenci so v Sloveniji večina na Madžarskem pa manjšina). Na tem nivoju lahko razlike glede vrednot, stališč, stila

življenja ipd. pojasnjujemo s pomočjo analize, v kateri se “narodnostna pripadnost” in “narodnostni status” pojavljata kot posebni spremenljivki. Pri tem se kot posebna spremenljivka pojavlja tudi “država” (Slovenija - Madžarska). V tem primeru se poleg omenjenih treh spremenljivk pojavi tudi učinek njihove intrakcije (slika 2).

Slika 2: Model pojasnjevanja razlik na narodnostno mešanem področju v kontekstu primerjav med Slovenijo in Madžarsko

2.

Preden si bomo podrobneje ogledali indekse, ki so predstavljali spremenljivke v okviru modela analize medetničnih odnosov, bomo podali osnovne informacije o zbiranju podatkov, vzorcu in vzorčnem okviru.

Raziskavi na obeh straneh meje sta potekali v mestnem okolju (Lendava in Monošter) in torej nista pokrivali celotnega narodnostno mešanega področja na obeh straneh slovensko-madžarske meje. Smiselnost omejitve raziskave na mestno okolje se kaže predvsem v naslednjem: večja pogostost stikov med pripadniki večinskega in manjšinskega naroda, večja raznovrstnost teh stikov, prisotnost institucij ipd. Takšna omejitev pa seveda pomeni tudi to, da ni možno posploševanje na celotno narodnostno mešano področje. Določene omejitve pa je potrebno upoštevati tudi glede primerjave med Lendavo in Monoštom. Medtem ko Lendava predstavlja središče madžarske narodnostne skupnosti v Sloveniji v vseh pogledih, pa je Monošter le “institucionalno” središče slovenske narodnostne skupnosti na Madžarskem. To se kaže tudi skozi razlike v narodnostni sestavi obeh mest: med prebivalci Lendave je približno ena tretjina pripadnikov manjšine - Madžarov, v Monoštru pa Slovenci kot manjšinski narod ne dosežejo niti desetine mestnega prebivalstva (glej tabelo 1).

a. Lendava

Podatki za raziskavo v Lendavi so bili zbrani v času od 11. septembra do konca oktobra 1991. Zbiranje podatkov je opravilo 14 dvojezičnih anketarjev, ki so bili za to delo usposobljeni na posebnem seminarju. Razgovori na terenu so potekali v slovenskem ali v madžarskem jeziku. Respondenti so se sami odločali za jezik pogovora. Vsak anketar je imel poleg vprašalnikov v slovenskem jeziku tudi po en izvod vprašalnika v madžarskem jeziku, ki ga je uporabljal pri pogovorih v madžarskem jeziku. Odgovore je zabeležil v slovenski vprašalnik.

Izbor oseb v vzorčno populacijo je potekal po principu slučajnega izbora polnoletnih prebivalcev mesta Lendava. Z izborom po posameznih mestnih predelih ("okoliših"), ki so se prekrivali z razdelitvijo mesta na tri volilne okoliše, je bila zagotovljena tudi enakomerna (proporcionalna) prostorska razpršitev vzorčne populacije po celotnem mestu. Pri izbiri oseb, ki so bile anketirane, je bila upoštevana tudi zgornja starostna meja, tako da so bile v vzorec izbrane le polnoletne osebe, ki niso bile starejše od 70 let. Po načrtu je bil predviden obseg vzorca 700 oseb. Glede obsega je bila realizacija načrta 97% - po izločitvi neuporabnih vprašalnikov je ostalo 678 oseb (struktura vzorca je razvidna iz tabel 1 do 4).

b. Monošter

Podatki za raziskavo v Monoštru so bili zbrani v času od 29. junija do 11. julija 1992. Zbiranje podatkov je opravilo 25 anketarjev - študentov Pedagoške akademije v Sombotelu (Szombathely), ki so bili usposobljeni na posebnem seminarju pred začetkom terenskega dela. Razgovori na terenu so potekali večinoma v madžarskem jeziku, v dveh primerih pa v slovenskem jeziku. Glede na narodnostno strukturo Monoštra (nizek delež prebivalstva slovenske narodnosti) je zbiranje podatkov potekalo vzporedno na: 1. reprezentativnem vzorcu mesta Monošter; 2. na skupini vseh polnoletnih prebivalcev Monoštra, za katere smo sklepali, da so slovenske narodnosti (to skupino smo poimenovali "Slovenci").

Izbor oseb za vzorec je potekal po principu slučajnega izbora polnoletnih prebivalcev mesta Monošter na temelju registra prebivalcev občine Monošter. Pri tem se je z izborom na nivoju ulic zagotavljala enakomerna (proporcionalna) prostorska razpršitev po celotnem mestu. Pri izboru je bila upoštevana tudi zgornja starostna meja, tako da so bile v vzorec izbrane le osebe, ki niso bile starejše od 70 let. Po načrtu je bil predviden obseg vzorca 500 oseb. Realizacija pa je bila 85.6% - po izločitvi neuporabnih vprašalnikov je ostalo v vzorcu 428 oseb (struktura vzorca v tabelah 1 do 4).

Izhodišče za oblikovanje anketne skupine "Slovenci" pa so predstavljali podatki o slovenskih družinah, ki jih je zbrala iniciativna skupina za ustanovitev *Zveze Slovencev na Madžarskem*. S poizvedbami na terenu smo prišli do poimenskega seznama polnoletnih prebivalcev Monoštra, za katere smo sklepali, da so slovenske narodnosti (po priimkih, družinskem poreklu ipd.). Ko smo iz seznama izločili vse tiste, ki so bili izbrani v reprezentativni vzorec, je ostalo 230 oseb. Od tega je bilo anketiranih 75.6%, tako da je skupina "Slovenci" obsegala 174 oseb. Pri tem je treba opozoriti, da je v tej skupini več kot dve petini anketirancev izjavilo, da so madžarske narodnosti, kar je bil razlog, da smo pri poimenovanju skupine postavili narekovaje. Hkrati pa smo z analizo vendarle ugotovili, da ima večina teh Madžarov vsaj enega od staršev slovenske narodnosti. (struktura skupine v tabelah 1 do 4)

Tabela 1: Narodnostna struktura anketiranih (Lendava, Monošter)²

	Lendava- vzorec	Monošter- vzorec	Monošter- "Slovenci"
- Slovenci	54.7	4.2	32.2
- Vendi	-	1.4	9.2
- Madžari-Slovenci	-	1.9	13.8
- Madžari	31.8	91.5	43.1
- drugo	13.5	1.0	1.7
N	678	428	174

Tabela 2: Starostna struktura anketiranih (Lendava, Monošter)

	Lendava- vzorec	Monošter- vzorec	Monošter- "Slovenci"
- do 30 let	23.3	18.4	25.5
- 31 do 40 let	26.0	18.4	19.6
- 41 do 50 let	21.2	18.4	18.5
- 51 do 60 let	12.8	17.3	20.2
- nad 60 let	16.7	27.5	16.2
N	678	428	174

² Tabela je pripravljena na temelju izjav anketirancev o njihovi narodnosti. Vprašanje je bilo postavljeno tako, da je kot možne odgovore vključevalo: 1 - Slovenci; 2 - Madžari; 3 - drugo (odprto). V Monoštru se je pomembno število anketirancev v okviru odprte možnosti "drugo" opredelilo kot "Vendi" ali kot "Madžari-Slovenci". Zato smo ti dve opredelitvi vključili kot posebni kategoriji v tabelo.

Tabela 3: Izobrazbena struktura anketiranih (Lendava, Monošter)

	Lendava- vzorec	Monošter- vzorec	Monošter- "Slovenci"
- nedokonč. OŠ	1.2	2.8	3.4
- osnovna šola	24.2	28.7	31.2
- poklicna šola	19.3	24.4	29.3
- srednja šola	35.8	34.1	24.7
- višja, visoka	19.5	10.0	10.9
N	678	428	174

Tabela 4: Poklicna struktura anketiranih (Lendava, Monošter)

	Lendava- vzorec	Monošter- vzorec	Monošter- "Slovenci"
- vodilni, strokovnjaki	8.8	6.2	3.5
- uslužbenci	27.9	18.2	22.8
- delavci	30.2	31.0	35.7
- zasebniki, kmetje	4.1	3.0	2.3
- študenti, gospodinje, nezaposleni	13.3	8.3	9.3
- upokojenci	15.7	33.3	26.4
N	678	428	174

3.

Na temelju operacionalnega načrta in pregleda zbranih podatkov so bili (pretežno v obliki sestavljenih indeksov) pripravljene kazalci ključnih spremenljivk, ki so bile vključene v analizo. Pri tem mislimo na tiste spremenljivke, ki se, kot odvisne ali kot neodvisne, pojavljajo v večini analitskih modelov. Zaradi primerljivosti rezultatov in možnosti povezovanja interpretacij rezultatov različnih analitskih modelov so bili za te spremenljivke pripravljene enotni indeksi, ki so se uporabljali vedno, kadar so se preizkušale hipoteze oz. modeli, ki so vključevali te spremenljivke. Razen tega pa so bili pripravljene še posebni indeksi, ki so pomenili operacionalizacijo koncepta narodnostnega statusa, ki se kaže skozi odnos **večina-manjšina**. Ti indeksi so bili vključeni v skupno datoteko za Lendavo in Monošter, kar je omogočilo neposredne primerjave med obema mestoma. Vsi indeksi so bili seveda pripravljene oz. sestavljeni iz vprašanj, ki jih je vseboval anketni vprašalnik za obe raziskavi.

V grobem lahko indekse razdelimo na tri skupine: a. demografski kazalci; b. stališča in vrednostne orientacije v zvezi z narodnostno problematiko; c. narodnostna pripadnost in "narodnostna praksa". Prva skupina kazalcev je na enak način pripravljena za vse tri datoteke - za Lendavo, Monošter in za skupno datoteko. Drugi dve skupini indeksov pa je bilo treba posebej pripraviti za Lendavo, posebej za Monošter in posebej za skupno datoteko. Poglejmo sedaj indekse po posameznih skupinah.

a. Demografski kazalci

Tukaj je šlo predvsem za indikatorje, ki predstavljajo tiste neodvisne (ali intervenirajoče) spremenljivke, za katere sklepamo, da prispevajo k pojasnitvi razlik med pripadniki večinskega ali manjšinskega naroda. Za analizo so bili pripravljene takole:

- starost (dopolnjena leta) anketirancev (STAROST)

Lestvica starosti je bila urejena v tri starostne razrede:

- 1 - do 30 let
- 2 - 31 do 50 let
- 3 - nad 50 let.

- dosežena stopnja izobrazbe anketirancev (IZOB)

Indikator je bil pripravljen tako, da je vključeval naslednje kategorije:

- 1 - osnovna šola ali manj
- 2 - dokončana 2 ali 3-letna poklicna šola
- 3 - dokončana (4-letna) srednja šola
- 4 - dokončana višja ali visoka šola.

- poklic (del. aktivnost) anketiranca, očeta, zakonca (POKLIC)

Pripravljena je bila naslednja klasifikacija:

- 1 - vodilni, strokovnjaki
- 2 - zasebniki (npr. podjetniki, obrtniki)
- 3 - uslužbenci
- 4 - delavci
- 5 - kmetje
- 6 - nezaposleni
- 7 - gospodinje, študenti
- 8 - upokojenci.

Razen prikazanih kazalcev pa so v datoteki še nekateri drugi t.i. demografski kazalci, ki za analize niso bili vnaprej posebej pripravljene in poenoteni. Naštejmo samo nekatere: spol, zakonski stan, kazalci prostorske mobilnosti, struktura gospodinjstva.

b. Stališča in vrednostne orientacije (lestvice)

Prikaz bomo omejili samo na indekse oz. lestvice, ki so bile sestavljene iz večjega števila vprašanj iz anketnega vprašalnika. Pri tem gre praviloma za *faktorske lestvice*, ki so podobne *Likertovi lestvici* za merjenje stališč. Vse lestvice so namreč sestavljene iz serije trditve (itmov), do katerih so se anketiranci opredeljevali na petstopenjski lestvici od popolnega strinjanja (1) do popolnega nestrinjanja (5).

Trditve, ki so vsebovane v posameznih lestvicah so bile že vnaprej pripravljene tako, da so vsaj pogojno ležale na isti dimenziji oz. da so predstavljale operacionalizacijo konkretnega (teoretskega) koncepta. Izhajalo se je torej iz predpostavke o njihovi simptomatski veljavnosti. Vendar pa lestvice niso bile predhodno testirane, tako da se je zveza posamezne trditve z zamišljenim (teoretskim) konceptom in s tem veljavnost lestvice preverjala skozi analizo, ko so bili podatki že zbrani. Prav tako je bil dokončen izbor itmov za posamezno lestvico in s tem tudi dokončno oblikovanje lestvic opravljen s pomočjo analize na že zbranih podatkih. S takšno naknadno selekcijo smo zagotovili homogenost in enodimenzionalnost lestvic. Izločili smo namreč tiste trditve, ki očitno niso ležale na isti dimenziji kot večina trditve, ki torej z njimi niso korelirale. Izločili pa smo tudi tiste trditve, ki niso v zadostni meri diferencirale populacije. V določenih primerih pa smo tudi ugotovili, da pričakovano enotna lestvica razpade na več lestvici, kar je bilo predvsem posledica večdimenzionalnosti zamišljenega (teoretskega) koncepta.

Postopek oblikovanja lestvic je praktično potekal takole:

- Najprej smo vse trditve, za katere se je sklepalo, da predstavljajo operacionalizacijo istega (teoretskega) koncepta vključili v model *faktorske analize* (glej npr. A. Fulgosi, 1979). Selekcija trditve s pomočjo rezultatov faktorjske analize naj bi zagotovila predvsem *homogenost in enodimenzionalnost lestvic*.
- Če je bil rezultat faktorjske analize en faktor, v katerem ni nobena od trditve izstopala z izrazito nizko faktorjsko utežjo, potem smo v nadaljnji postopek uvrstili vse trditve vključene v isto lestvico.
- Če je bil rezultat faktorjske analize več vsebinsko smiselnih faktorjev, ki so imeli dokaj izenačeno pojasnjevalno moč smo pripravili toliko lestvic, kolikor je bilo faktorjev. Najprej pa smo izločili tiste trditve, ki se niso izrazito vezale na noben faktor. Posamezne lestvice pa so vključevale tiste trditve, ki so določale isti faktor (upoštevali smo podatek o korelaciji trditve s faktorjem - strukturna faktorjska matrika). Nobena trditve ni bila vključena v več lestvic.
- Če pa je bil rezultat faktorjske analize več faktorjev, pri čemer je prvi faktor daleč odstopal po svoji pojasnjevalni moči (% pojasnjene variance) in so bili ostali faktorji določeni le s posameznim itmom, pa smo zopet oblikovali eno lestvico. Pri tem smo izločili tiste posamezne trditve, ki so določale faktorje s šibko pojasnjevalno močjo in obdržali le trditve, ki so določale prvi faktor.

- V naslednjem koraku smo opravili še selekcijo s faktorško analizo izbranih trditev glede na njihovo možnost *diferenciranja raziskovane populacije*.
- S pomočjo seštevanja vseh izbranih trditev smo oblikovali posamezne lestvice. Pri tem smo pazili, da je bila smer petstopenjske lestvice med posameznimi trditvami usklajena: vrednost 1 je npr. vedno pomenila izrazito zavračanje neke vrednote, vrednost 5 pa vedno izrazito sprejemanje iste vrednote. Tako je npr. lestvica, ki je vključevala 10 trditev, teoretično zavzemala vrednosti od 10 (izrazito zavračanje vrednote) do 50 (izrazito sprejemanje vrednote).
- Populacijo smo nato, glede na vrednosti, ki so jih dosegli anketiranci na tako pripravljene lestvici, razdeli na tretjine. Nato pa smo spodnjo tretjino (tisti z najnižjimi vrednostmi na lestvici) primerjali z zgornjo tretjino (tisti z najvišjimi vrednostmi) glede na vsako trditev, ki je bila vključena v lestvico. Ugotavljali smo, ali se povprečne vrednosti po vseh trditvah med tema dvema skupinama statistično značilno in v pričakovani smeri razlikujeta. Pri tem smo uporabili *t test* (npr. G.A. Ferguson, 1966). Tiste trditve, pri katerih nismo ugotovili značilnih razlik med povprečji za spodnjo in zgornjo tretjino anketirane populacije so bile tudi izločene iz lestvice. To pa je bil tudi zadnji korak pri selekciji trditev za posamezno lestvico. Lestvice smo dokončno oblikovali s seštevanjem posameznih trditev, tako da so vse trditve v lestvici imele enako težo.

Na ta način je bilo pripravljenih pet lestvic, ki so merile odnos anketirancev do nekaterih pojavov, ki so posebej relevantni z vidika proučevanja odnosov med večinskimi in manjšinskimi narodom. Na kratko si oglejmo, kakšne so te lestvice na podatkih za Lendavo.

- ocena položaja manjšine (POLMANJ)

Izhodišče za pripravo lestvice so bile trditve V1 do V17 (glej Vprašalnik, 1991). Na temelju opisanega postopka je bila pripravljena ena lestvica, ki vključuje dvanajst trditev - iz lestvice so bile izločene naslednje trditve: V1, V7, V10, V11 in V15. Lestvica ima teoretični obseg vrednosti od 12 do 60, pri čemer nižje vrednosti pomenijo negativne ocene položaja manjšine, višje vrednosti pa pozitivne ocene položaja manjšine. Vsebinsko so s trditvami, ko so vsebovane v lestvici, zaobjeti naslednji vidiki položaja manjšine (Madžarov v Sloveniji): vpliv pripadnikov manjšinskega naroda na lastno usodo, pogoji za gospodarski razvoj manjšine, možnosti zaposlovanja, doseganje izobrazbe, skrb Republike Slovenije za manjšino (nasploh in Madžari v Prekmurju), zakonska zaščita madžarske manjšine, etnična distanca (poroke), odseljevanje, množični mediji v jeziku manjšine, kultura, stiki z matičnim narodom. Lestvica je povsem identična tudi na podatkih za Monošter, seveda gre tam za zamenjani vlogi: Slovenci so v položaju manjšine, Madžari pa v položaju večine.

- pomen znanja jezika - slovenskega, madžarskega

Oblikovane so bile tri različne lestvice. Izhodišče za njihovo pripravo na podatkih za Lendavo so bile trditve V87 do V95 za slovenski jezik in V96 do V104 za madžarski jezik (po devet paroma primerljivih trditev za vsak jezik) (glej Vprašalnik, 1991). Za oblikovanje lestvic so bile uporabljene vse trditve. Vse lestvice so oblikovane tako, da višje vrednosti pomenijo tudi večje vrednotenje pomena znanja jezika. Pri tem pa je nastala razlika med percepcijo pomena znanja jezika večine (slovenski) in pomena znanja jezika manjšine (madžarski).

1. Izkazalo se je namreč, da trditve o **pomenu znanja jezika večine** (slovenski jezik) ležijo na isti dimenziji in je bila zato oblikovana ena lestvica, ki je vključevala vseh devet trditev (SLOJEZ).
2. Trditve o **pomenu znanja jezika manjšine** (madžarski jezik) pa so razpadle na dve dimenziji in smo zato oblikovali dve lestvici: a. pomen znanja jezika za družbeni položaj - lestvica vključuje trditve V97, V98, V100, V102 (MJSTATUS); b. pomen znanja jezika za "narodnostno identiteto" - lestvica vključuje trditve V96, V99, V101, V103, V104 (MJIDENT). Poleg tega pa smo zaradi možnosti primerjave pomena znanja obeh jezikov dodali še tretjo lestvico, ki združuje obe dimenziji v enotno lestvico položaja jezika manjšine (MADJEZ).

Na podatkih za Monošter je situacija identična: tudi tam je pomen znanja jezika manjšine (torej slovenskega jezika) razpadel na dve prikazani dimenziji.

- odnos do dvojezične šole (DVOJEZ)

Izhodišče za pripravo lestvice so bile trditve od V107.A1 do V107.A13 (glej Vprašalnik, 1991). Po zgoraj opisanem postopku so bile izločene tri trditve (V107.A3, V107.A6 in V107.A8). Lestvica je oblikovana tako, da višje vrednosti pomenijo pozitivno vrednotenje dvojezične šole (teoretični obseg vrednosti na lestvici je od 10 do 50). Na podatkih za Monošter lestvica o dvojezični šoli ni bila smiselna, ampak se je pripravila lestvica o dvojezičnosti na narodnostno mešanem ozemlju - trditve od V83.A1 do V83.A11 (glej Vprašalnik, 1992).

V obeh datotekah (za Lendavo in Monošter) so na razpolago še nekateri drugi podatki, ki govorijo o stališčih in vrednotnih orientacijah anketiranih. Ker pa iz njih niso bili pripravljene posebni indeksi jih tukaj ne bomo posebej predstavljali.

c. Narodnostna pripadnost in "narodnostna praksa"

V tem sklopu so bili pripravljene tako nekateri sestavljeni indeksi kot tudi posebej prilagojena posamezna vprašanja. Glede na to, da so bili pripravljene na različne načine, postopkov njihove priprave ne bomo podrobneje prikazovali, ampak bomo opisali le njihovo "vsebino".

Govorimo lahko o **treh skupinah kazalcev**: 1. o kazalcih narodnostne pripadnosti in izvora, 2. o kazalcih identifikacije z narodnostjo skozi določene vzorce obnašanja in 3. o kazalcih, ki na nek način povezujejo pripadnost in identifikacijo. Tudi tukaj imamo v podatkih na razpolago celo vrsto kazalcev, vendar omenjamo samo tiste, ki smo jih posebej poenotili oz. pripravili v obliki sestavljenih indeksov. Tukaj zopet opisujemo le kazalce na **podatkih za Lendavo**.

- Med kazalce **narodnostne pripadnosti in izvora** uvrščamo predvsem izjave anketirancev o njihovi narodnostni pripadnosti in materinem jeziku ter o narodnosti staršev. V tem okviru smo pripravili naslednje kazalce:

1. narodnostna pripadnost anketiranca (NAROD), ki je bila pripravljena na temelju vprašanja V32 (Vprašalnik, 1991). Enotni indeks je vključeval naslednje kategorije: Slovenci, Madžari, drugi (na podatkih za Monošter so bili Slovenci razčlenjeni v tri kategorije: Slovenci, Vendi, Slovenci-Madžari). Na podoben način je bila pripravljena tudi narodnost najstarejšega otroka anketiranca.
2. materin jezik anketiranca (MATJEZ) - kazalec je bil pripravljen na temelju vprašanja V84A in je vključeval naslednje kategorije: slovenski, madžarski, drugi.
3. narodnostna struktura zakona staršev anketiranca (NARZAK) - indeks je sestavljen iz podatkov o narodnosti očeta in narodnosti matere (vprašanja V33A in V33B) in je obsegal naslednje kategorije: 1. oba starša Slovenca; 2. oba starša Madžara; 3. eden Slovenec, drugi Madžar; 4. drugo.

- Med kazalce **identifikacije z narodnostjo skozi vzorce obnašanja** uvrščamo predvsem naslednje:

4. raba jezika v javnosti in doma - pripravljena sta bila po dva indeksa: a. za rabo slovenskega jezika v javnosti in doma; b. za rabo madžarskega jezika v javnosti in doma ter c. za rabo obeh jezikov v javnosti in doma. Indeksi so bili pripravljene na temelju izjav anketirancev o njihovem jezikovnem obnašanju v govornih situacijah iz vprašanja V78 (družina) in vprašanja V79 (javnost).

- Med kazalce, ki **povezujejo narodnostno pripadnost in identifikacijo** pa uvrščamo predvsem naslednje:

5. znanje slovenskega in znanje madžarskega jezika (ZNASLOV in ZNAMADZ). Indeksa vključujeta izjave anketirancev o znanju knjižnega in pogovornega jezika (vprašanje V77) ter njihove izjave o razumevanju pisane in govornega teksta v slovenskem ali madžarskem jeziku (vprašanja V81 in V82).
6. narodnostna struktura zakona anketiranca (NARZAK) - indeks je pripravljen iz vprašanj V32 in V33C ter vsebuje iste kategorije kot indeks narodnostne strukture zakona staršev.

7. narodnost najstarejšega otroka (NAROTORK) - pripravljen iz vprašanja V33D in je razčlenjen v iste kategorije kot narodnost anketiranca (Slovenec, Madžar, drugo).

Razen tega pa je bil pripravljen tudi poseben indeks narodnostne identitete pripadnikov manjšinskega naroda, ki vsebuje tako izjave o narodnostni pripadnosti kot izjave o "narodnostni praksi". Opis tega indeksa bi v bistvu zahteval posebno študijo, zato ta indeks tukaj samo omenjamo.

Na podatkih za Monošter smo večino indeksov pripravili na enak način. Na posamezna pomembnejša odstopanja pa smo opozorili ob konkretnem indeksu. Omenili pa smo tudi, da smo pripravili posebne indekse, za skupno datoteko Lendave in Monoštra. V tem primeru smo izhajali iz predpostavke o razlikovanju med statusom manjšine ter statusom večine ter temu primerno pripravili tudi indekse. Tako smo npr. pripravili indeks, ki govori o *rabi jezika manjšine* - tak indeks v bistvu govori o rabi madžarskega jezika v Lendavi ter o rabi slovenskega jezika v Monoštru. Podobno smo pripravili tudi indeks oz. *lestvico vrednotenja znanja jezika manjšine* - zopet govorimo o pomenu znanja madžarskega jezika v Lendavi ter o pomenu znanja slovenskega jezika v Monoštru. Nekaterih indeksov pa za skupno datoteko ni bilo potrebno posebej prilagajati - npr. ocena položaja manjšine.

4.

Primerjalno raziskovanje medetničnih odnosov zahteva še posebej pozorno pripravo merskih inštrumentov. Predvsem je potrebno upoštevati vse posebnosti različnih okolij, v katerih poteka raziskovanje, da bi tako lahko preverjali njihove učinke na rezultate meritev z istim inštrumentom. Hkrati pa je treba poiskati tudi skupne točke, ki omogočajo, da primerjave postavimo v določen skupen sistemski okvir. Hkrati pa se je potrebno zavedati specifičnosti problematike medetničnih odnosov, ki je ni mogoče (v celoti) spoznati zgolj z raziskovanjem na nivoju celote (anketa, statistika, ipd.), ampak se je potrebno spustiti na nivo posebnega in posamičnega. To pomeni, da mora biti analiza utemeljena tudi na študijah primerov, opazovanju na terenu ("field research"), na etnometodoloških študijah in nasploh na kvalitativnem raziskovalnem pristopu.

Primerjalno raziskovanje medetničnih odnosov naj bi bilo torej v izhodišču eksploracija, ki ima predvsem značaj kvalitativnih študij. Temu sledi kvantifikacija v obliki anketnih raziskav in uporabe strogih merskih inštrumentov na globalni ravni. Vendar pa se raziskovanje ne konča na točki kvantitativne analize in interpretacije rezultatov takšne analize. Ti rezultati šele predstavljajo izhodišče oz. gradivo za nadaljnje analize, katerih cilj je pojasnitev in razumevanje ugotovljenih razlik med enotami primerjave (v našem primeru med Lendavo in Monoštom). Te analize pa imajo praviloma obeležja kvalitativnega raziskovanja (več o tem Allardt, 1990). To seveda pomeni, da rezultati,

do katerih pridemo s tukaj predstavljenimi lestvicami in indeksi, predstavljajo le del resnice o medetničnih odnosih ob slovensko-madžarski meji.

VIRI:

- E. Allardt** (1990): Challenges for Comparative Social Research. *Acta Sociologica*, Vol. 33, No. 3:183-193.
- G.A. Ferguson** (1966): *Statistical Analysis in Psychology and Education*. McGraw-Hill, London.
- A. Fulgosi** (1979): *Faktorska analiza*. Školska knjiga, Zagreb.
- E.K. Scheuch** (1989): Theoretical Implications of Comparative Survey Research: Why the Wheel of Cross-Cultural Methodology Keeps on being Reinvented. *International Sociology*, Vol. 4, No. 2:147-167.
- Vprašalnik** (1991). Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Lendava. INV, Ljubljana.
- Vprašalnik** (1992). Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Szentgotthard. INV, Ljubljana.

Summary

Interethnic relations in the Slovene ethnic territory Methodological starting points, data, sample, indices

The first part introduces some theoretical and methodological starting points for the research of interethnic relations. A thesis about comparative nature of research has been launched, at least as far as ethnicity is concerned. The author draws attention to the distinction between the two variables "national adherence" and "national status", which is relevant in research of relations in ethnically mixed territories, where there is a relationship between minority and majority. In cases when research is conducted within a single state, both variables overlap; however, when research expands across state borders, two separate dimensions are involved. The second part of the article provides basic information on data collecting, sample and sample frame of the two research projects, conducted on both sides of the Slovene-Hungarian border (Interethnic relations and national identity in the town of Lendava, and Interethnic relations and national identity in the town of Szentgotthard). The third part presents the three groups of indices, prepared within the framework of the research on the basis of survey of the data collected. The first group consists of demographic indices, the second group includes viewpoints and value orientations regarding ethnic topics, while the third group brings indices of national adherence and the so called "ethnic behaviour". The article also presents the procedure of preparing of compounded indices and scales. The concluding part emphasizes that, although research of interethnic relations demands quantitative analysis initially, complete elucidation and understanding of phenomena in this field requires further qualitative analysis research.